

2.3. БЕЗПЕКОВИЙ РІВЕНЬ ОСОБИСТОСТІ ТА СУСПІЛЬСТВА: ЖИТТЯ І ПРАЦЯ, ОСВІТА І НАУКА

М. І. Піддячий

Анотація. Підготовка людини до життя і праці розглядається на безпековому рівні. Вона є актуальною фундаментальною й прикладною науковою проблемою у зв'язку з наслідками неспровокованої війни Росії проти України та перспективами розбудови соціально-економічних відносин на новому етапі розвитку особистості, суспільства та держави. Сьогодні є запит на соціалізовану, професійну й гармонізовану людину, яка здатна вирішувати складні виробничі проблеми регіонального, державного та планетарного рівня, забезпечуючи суспільний прогрес в умовах військового стану.

Нинішня ситуація, стосовно вирішення проблем матеріального і нематеріального виробництва, характеризується наявністю існуючого доробку як підґрунтя для подальших пошуків і створення системи підготовки до життя і праці з урахуванням особистісної та суспільної значущості. Це потребує коригувань у напрацюваннях минулого, які стосуються гармонізації психологічної сфери особистості засобом навчально-виховного та суспільного впливу.

Упродовж останніх років підготовки до життя і праці увага акцентувалася у бік когнітивної (знанневої) підготовки ігноруючи операційно-технологічну (діяльнісну) складову психологічної сфери, що спричинило культ отримання знань без умілого застосування на практиці. Як наслідок такої організації підготовки до життя і праці – зниження вироблення соціально значущого продукту праці.

Запропонована розробка спрямована на утвердження пріоритету чинників, спрямованих на гармонізацію психологічної сфери особистості, у процесі її становлення на вікових етапах, та означенні сутності підготовки до життя і праці у особистісному і суспільному вимірі. При цьому ми рекомендуємо спиратися на розуміння сутності складників багаторівневої системи підготовки до життя і праці поданих у вигляді: природа і сутність людини; гуманітарна безпека; особистість; праця; ринок праці; громадянське суспільство; освітні моделі й системи; продуктивні сили; учитель; свідомість, єднання та патріотизм; психологічний досвід; розвиток, зростання, дозрівання; компетентності; соціально-професійний розвиток особистості.

Ключові слова: біосфера; життя; ноосфера; особистість; праця; природа і сутність людини; продуктивні сили; психологічний досвід; ринок праці; розвиток; свідомість; соціально-професійний розвиток.

12 березня 1863 року народився В. І. Вернадський. Результати життя і продуктивної діяльності Володимира Івановича у сьогоденні проявляються в послідовниках по відношенню до його непересічної Особистості і здобутих наполегливою працею надбань, а також у їх вчинках, результатах роботи, що виражаються у примноженні наукових розроблень та реалізації освітніх розвивальних проєктів особистісного і суспільного характеру... .

Порушення гармонії духовного і психофізіологічного начала особистості та домінування матеріалізації і раціоналізації простору доступного для життя, спричиняє як системні міжособистісні й міжсуспільні напруження, так і доволі часті військові неспровоковані конфлікти. Це ускладнює розроблення творчих проєктів розвитку особистості на культурологічній основі та їх реалізацію у процесі виконання як індивідуального життєвого призначення, так і цивілізаційного.

... «...рашизм є тимчасовим явищем, оскільки людство підійшло до відповідального періоду життя на планеті – пізнанні самих себе, біосфери, ноосфери та розумінні необхідності єдності світу, що дозволить перетворити гармонію сукупного духовного та інтелектуального ресурсу і його творчої енергії у вирішальний фактор еволюційного поступу...».

<https://lib.iitta.gov.ua/730502/>

<https://lib.iitta.gov.ua/732038/>

Вступ, мета, завдання, практичне значення. У процесі еволюції людини відбувається зміна станів природного, особистісного та суспільного характеру. Це спонукає до розроблення та вирішення нових завдань підготовки особистості до життя і праці з метою забезпечення поступу людини та громадянського суспільства. Оскільки поряд з прогнозованими змінами в природі та людині відбуваються й не прогнозовані, то й структурування завдань, які потрібно вирішувати, знаходяться у вимірі буття соціуму, впливу людини на природу, способів пізнання людиною світу та себе в сучасних умовах військових конфліктів.

Перед суспільством (суспільними інституціями) постає завдання створення світу культури та цивілізації шляхом проектування нової реальності, яка забезпечуватиме поступ особистісного і суспільного характеру в умовах конкурентного швидкозмінного середовища глобалізованого і, доволі часто, простору. Окреслений напрям дослідження є актуальним, оскільки він відноситься до питань розвитку людини, громадянського суспільства, держави та розбудові їх гуманітарної безпеки.

Метою дослідження обрано теоретичне обґрунтування системного підходу підготовки особистості до життя і праці як основи життєдіяльності людини і функціонування громадянського суспільства. Відповідно до мети виокремлені такі завдання дослідження: 1) розроблення методологічної основи підготовки особистості до життя і праці; 2) створення цілісної картини підготовки до праці для родини, територіальної громади, суспільних інституцій та окреслення її значущості й ролі у процесі свідомого та цілеспрямованого поступу особистості; 3) розроблення моделі підготовки особистості до життя і праці.

Практичне значення дослідження полягає у використанні матеріалів для організації підготовки людини до життя і праці із врахуванням особистісної та суспільної значущості. Для визначення сутності проблеми й напрямів її розв'язання використані методи: 1) аналізу, синтезу, порівняння й узагальнення філософських, психолого-педагогічних та соціологічних теоретичних джерел; 2) вивчення та узагальнення досвіду підготовки до життя і праці; 3) теоретичного дискурсу, побудова змістової схеми (щодо процесу підготовки особистості до праці) та теоретичної моделі з рекомендаційними приписами. 4) вивчення документів про освіту. За допомогою методів дослідження визначено компоненти підготовки особистості до життя і праці в умовах освітнього простору та здійснено добір складників моделі підготовки особистості до життя і праці із врахуванням особистісної та суспільної значущості [17; 18].

Процеси глобалізації, інтеграції, демократизації, підвищення ролі соціуму в формуванні особистості висувають принципово нові вимоги її підготовки до життя і праці. З'ясування теоретико-методологічних та методичних засад формування освітньо-наукового простору, сприятливого для підготовки до життя і праці,

є значущим у розробленні продуктивної моделі особистісного і суспільного розвитку [8; 9]. З метою розкриття багатогранності системи підготовки до праці матеріал дослідження структурований за змістом: природа і сутність людини; гуманітарна безпека; особистість; праця; ринок праці; громадянське суспільство; освітні моделі й системи; продуктивні сили; учитель; свідомість, єднання та патріотизм; психологічний досвід; розвиток, зростання, дозрівання; компетентності; соціально-професійний розвиток особистості [20; 21].

Природа і сутність людини. В процесі еволюції відбувається зміна станів природного [6; 7; 10], особистісного та суспільного характеру. В результаті цього процесу виявляються нові завдання у забезпеченні поступу людини та громадянського суспільства. Структурування завдань, які потрібно вирішувати, знаходяться у вимірі буття соціуму, впливу людини на природу, способів пізнання людиною світу та себе в умовах мінливого життєвого простору та нестабільного природного середовища.

Людина належить двом просторам – природному та соціальному, має неповторну (індивідуальну) духовну, фізичну та інтелектуальну складові, які в особистісному життєвому просторі являються частиною соціального світу. Разом з тим, вона може благополучно існувати лише в гармонії з природою, цілісно розглядаючись в космічному, біологічному, психічному, соціальному, культурному та цивілізаційному вимірах.

У цьому контексті на сучасному етапі розвитку перед суспільством постає завдання створення світу культури та цивілізації шляхом проектування нової реальності, яка забезпечуватиме поступ особистісного і суспільного характеру в умовах конкурентного швидкозмінного середовища глобалізованого простору. Зазначимо, що процес проектування та системного коригування поліваріантних концепцій розвитку особистості в гармонії з суспільством та природою ускладнюється устроєм внутрішнього світу людини, структуруванням суспільства з певними характерними для них відносинами та сукупностями зв'язків форм природи. Відповіді на зазначені проблеми та необхідність проектування, реалізації й періодичного коригування життєвої та трудової траєкторії потрібно вирішувати людству в процесі еволюції. Результати ж трудової діяльності є підґрунтям для

висхідного рівня розвитку людини, громадянського суспільства, держави та є ресурсом для розбудови їх гуманітарної безпеки.

Гуманітарна безпека. Результати праці проявляються у природному, соціальному та державному вимірах [2]. Праця відноситься до питань гуманітарної безпеки, оскільки через її результати відбувається захист: людини, сім'ї, народу; цілей, ідеалів, цінностей і традицій, укладу життя та культури; прав та обов'язків людини; основних свобод [12]. Гуманітарна безпека має кілька вимірів особистісного і суспільного характеру: фізичний і психічний; вільної самоідентифікації; можливостей розвитку та вибору майбутнього. У разі зниження її рівня є загрози: знищення ментальної або культурної ідентичності людей і суспільних груп; переродження культури під впливом великих груп мігрантів, які не сповідують суспільні цінності; реалізації концепцій сталого розвитку та розвитку людського потенціалу.

Загрозою гуманітарній безпеці є відсутність картини майбутнього, а значить нація має розробляти проекти розвитку, забезпечуючи майбутнє. Зазначимо, що життя нації спирається на існуючі процеси передачі, правонаступництва та розвитку культурних надбань, які транслюються через суспільну комунікацію нащадкам як пережиті та осмислені цінності, світобачення, задуми. Спостерігаються деформації і у сприйманні підростаючим поколінням культури праці, оскільки технології нав'язують власні правила параметрів комунікативних процесів. Ситуація ускладнюється тим, що динаміка суспільних відносин, соціально-економічних та глобалізаційних процесів змушує розробляти нові види праці та формувати їх культуру.

Для українського суспільства необхідне розроблення державних проектів, а саме обґрунтування сутності завдання щодо реалізації головного пріоритету – виховання української нації. Провідне місце має відводитися ролі національної культури та освіти у формуванні суспільної свідомості українців. Досягнення цієї мети здійснюється у процесі реалізації моделей і підходів до національно-патріотичного і громадянського виховання молоді, розвитку людського капіталу, засвоєння удосконаленого змісту освіти на основі принципів україно-людиноцентризму і культуро-природовідповідності. Особливе місце у цьому розвиваючому

просторі займає фундаментальна і прикладна складові підготовки підростаючого покоління до життя і праці.

Особистість. Розвиток людини відбувається в процесі самотворення та творення культури. У духовному вимірі він, спрямований на індивідуальний вияв у системі мотивів особистості фундаментальних потреб: 1) ідеальної потреби пізнання у процесі саморозвитку та самотворення; 2) соціальної потреби жити й працювати для людей [27].

З метою досягнення цієї мети сучасний навчально-виховний процес має базуватися на усвідомленні себе суб'єктом суспільної взаємодії в результаті чого набуваються вищі життєві цінності та формуються індивідуально-психологічні якості. У такої особистості слід розвивати здатність до жертвовності, яка історично пов'язана з існуванням людського суспільства; культуру гідності; високий смисловий поріг, переживаючи за вершинні устремління; культуру, оскільки в ній матеріалізуються вищі духовні цінності; цілісну картину світу як основу її гуманізму. Здійснюється це через освіту, пріоритетом якої є формування: знань і цінностей, що ґрунтуються на наукових знаннях [5] з домінуванням суспільства культурних цінностей де людина найвища цінність; психологічного досвіду; самодостатності; перспективності; творчості (технологічної, художньої, пізнавальної, соціально-комунікативної, духовно-моральної); справедливості у міжособистісних взаєминах; самоорганізації; індивідуальної соціальної ситуації розвитку.

Праця. Фундаментальною основою життєдіяльності людини і функціонування громадянського суспільства є праця. Відповідно на етапах вікового розвитку людини родиною, територіальною громадою та суспільними інституціями мають створюватися умови, щоб праця в її поступі ставала свідомою та цілеспрямованою. Результатом праці людини має бути створення соціально значущих матеріальних і духовних цінностей, необхідних для задоволення потреб особистості, територіальної громади й суспільства.

Разом з тим, праця є основною формою життєдіяльності як окремої людини, так і суспільства. Вона виступає провідним фактором соціогенезу, а значить як процесу історичного та еволюційного виникнення і формування людського суспільства, так і його класового структурування. В особистісному вимірі праця є засобом: самовираження та самоствердження; реалізації

інтелектуального та творчого потенціалу; формування психологічного досвіду; розвитку почуття моральної гідності та ін..

У процесі підготовки до праці на етапах вікового розвитку особистості забезпечується поступ, через суб'єктів взаємодії, від самообслуговування до створення продукту праці, результати якої перерозподіляються суспільству через відповідні суспільні інституції. Процес підготовки людини до праці характеризується її розвитком від рівня самозабезпечення до особистого вкладу в формування валового внутрішнього продукту (ВВП). Зазначимо, що на історично сформованому культурологічному підґрунті відбувається неперервний процес формування гармонізованої особистості, територіальної громади й суспільства в нових умовах взаємодії, спрямованих як на забезпечення розвитку особистості, так і на розбудову та розвиток ринку праці.

Ринок праці. Розбудова, динаміка розвитку та стан ринку праці знаходиться в прямій залежності від: наявності свободи у фахівців, здатних розробляти і розвивати економіку; політики державних інституцій; зовнішнього та внутрішнього інвестування; наявності технологічних проектів у всіх галузях суспільного господарювання з високим рівнем доданої вартості; здатності еліти проектувати духовний, суспільний і технологічний поступ на новому етапі розвитку; рівня структурованості видів праці та її змісту у різних вікових групах; системності передачі знань від старшого покоління до молодшого тощо.

Громадянське суспільство. Проголошення курсу на розбудову громадянського суспільства передбачає сукупність недержавних організацій, які доносять до територіальних, державних і суспільних інституцій волю громадян та захищають їх інтереси. Громадянське суспільство у взаємодії з державними інституціями та бізнесом на культурологічній основі в процесі інтеграції мають: керуватися національними інтересами, усвідомлюючи та враховуючи вплив світових глобалізаційних швидкозмінних процесів на сукупність людей, об'єднаних певними історично зумовленими відносинами; жити в гармонії з природою розумно використовуючи природні ресурси; розвивати освіту і науку; формувати духовність, мораль, естетичну свідомість, патріотичні погляди й переконання; системно розробляти проекти виробництва матеріальних благ, прогнозуючи періодичність змінності інноваційних технологічних процесів,

спрямованих на оновлення продукції за її якісними характеристиками; використовувати сучасні виробничі технології та цілеспрямовано розробляти нові з високою доданою вартістю на продукцію; формувати та розвивати в особистості сукупність формально-логічних, мовних, змістовно-методологічних і естетичних знань, умінь і навичок, які проявляються в інтелектуальній та операційно-технологічній діяльності; залучати молоде покоління до праці з метою формування психологічного досвіду у процесі створення матеріальних і духовних благ; соціалізувати відповідальну за свої дії компетентну особистість, навчену логічно мислити й саморозвиватися, займатися самоосвітою і самовихованням, здатну визначати і користуватися автентичним інформаційним простором та приймати на основі цього адекватні прогресивні рішення змінюючи життя на краще. Суспільства і держави, які на цій основі розроблятимуть та реалізовуватимуть системні проекти домінуватимуть у суспільних відносинах і соціально-економічних просторах громадянських суспільств. Вони матимуть стійку динаміку випереджального розвитку в особистісному та суспільному відношеннях, а головне духовно і фізично здорове [1] суспільство.

Динаміка інтеграції України в громадянські суспільства має проектуватися, супроводжуватися й коригуватися модераторами, які на початковому етапі мають забезпечити поступ людини, територіальної громади, суспільства і держави як на власній, так і на інвестиційній базі в умовах історично сформованого культурологічного простору. Це дасть можливість суб'єктам взаємодії знаходитися в просторі прогнозованого розвитку, максимально уникаючи ризиків перебування у вимірі хаотичної співпраці. Для того, щоб не потрапляти в такий небезпечний вимір, необхідний системний погляд на цілі і засоби діяльності, спрямовані на забезпечення прогнозовано очікуваних результатів в процесі реалізації безперервної програми розвитку людини, територіальної громади, суспільства й держави. На всіх етапах вікового розвитку особистості та рівнях її знаходження (від місцевого до світового) в умовах глобалізованого простору, важливим для неї є досягнення тріади результативності – самоідентифікації, спроектованої трансформації та самореалізації.

Проектування інтеграції освіти і науки в громадянські суспільства на культурологічній основі передбачає забезпечення усталених стандартів та показників критеріїв, які характеризують оцінку якості світового господарства за структурою видів капіталу. А саме: агросировинні суспільства й економіки, базовані на ресурсно-видобувному капіталі; науково-технологічні й індустріально-промислові, керовані індустріально-промисловим капіталом; інформаційно-комунікативні суспільства з надмобільною торгово-фінансовою економікою, керованою капіталом знань, інтелекту; ідейно й духовно інтегровані суспільства тощо. Оскільки ринкова продуктивність і додана вартість на продукцію у цих суспільствах різна, Україна має розвинути освітній і науковий простір до конкурентоздатного рівня та збалансувати соціально-економічний простір, забезпечуючи його потрібними для всіх галузей трудовими ресурсами.

Розроблення навчально-виховних систем із означеними завданнями в традиційно сформованій ціннісній ієрархії ускладнюватиме процес глобалізації. Він загострюватиме конкуренцію і не лише в економіці, а й в інших сферах суспільного життя. Як результат процесів глобалізації є утворення простору, який ґрунтується на різних економічних, соціально-політичних і культурних моделях. У зв'язку з цим, в теоретичному і практичному відношеннях маємо розробляти проекти продуктивної суб'єктної взаємодії охоплюючи всі сфери й галузі, які забезпечують життєдіяльність людини, територіальної громади і суспільства. А саме: економічна з акцентуванням на розбудову ринкових відносин; політична – проектування та реалізація демократичного типу життя людини та суспільства; духовна сфера – виокремлення та продукування ціннісних пріоритетів людини та суспільства; професійна – набуття професійного досвіду та компетентностей, які вона використовуватиме в професійній діяльності; соціальна – проектування життєвого шляху і побудова міжособистісних стосунків у суспільстві в процесі суб'єкт-суб'єктної, суб'єкт-об'єктної та об'єкт-суб'єктної взаємодії.

Освітні моделі й системи. Розробляючи зміст національної освіти потрібно ретельніше вивчати міжнародні освітні проекти, моделі й системи. Вибір навіть окремих освітніх складових з міжнародної практики та їх трансформація в українське освітнє

середовище має відбуватися як на основі їх ефективності в міжнародному освітньому просторі даного етапу розвитку, так і на підґрунті освітньої, суспільної і соціально-економічної політики держави базованій на тенденціях розвитку в Україні та світі.

Через аналіз історично сформованих просвітницьких процесів необхідно трансформувати в майбутні навчально-виховні моделі і системи кращі здобутки української і світової психопедагогіки, переглянувши основні освітні складові з метою коригування на новій культурологічній базі. В умовах систематизованого полікультурного простору такий підхід забезпечує поступ до нового рівня духовного, суспільного та соціально-економічного розвитку. Рівень же задоволення потреб особистості й суспільства перебуває в прямій залежності від соціально-професійного спрямованого змісту освіти, динаміки розвитку навчальних досягнень особистості на певних вікових етапах, стану ринку праці та ефективності використання наявних трудових ресурсів.

Продуктивні сили. Основою ж забезпечення поступу суспільства є формування та розвиток продуктивних сил (засоби виробництва – знаряддя праці та предмети праці; компетентні люди, що здатні до праці, приводячи в дію та вдосконалюючи засоби виробництва). Від рівня розвитку і характеру продуктивних сил, рівня їх складності та досконалості знарядь виробництва, а також від психологічного досвіду і культури людей залежить результативність суспільної праці.

Розробниками проектів накопичення та ефективного використання продуктивних сил є відповідні освітні і наукові інституції. Оскільки якість продуктивних сил формуються та розвивається протягом значного терміну маємо убезпечити вплив некомпетентних структур на безперервний процес їх відтворення. У державному управлінні структури, які відповідають за якість продуктивних сил повинні домагатися від всіх учасників виконання зобов'язань із їх забезпечення у відповідності до динаміки розвитку соціально-економічного простору. В першу чергу це стосується організації обслуговування виробництва високотехнологічної якісної продукції з високою доданою вартістю до якого пред'являються особливі вимоги у процесі технологізації робочих місць. Зазначимо, що реалізація такої продукції на зовнішньому

ринку забезпечує валютні надходження до бюджету України, а на внутрішньому задовольняє попит населення якісною продукцією.

Учитель. Забезпечити виконання освітніх завдань школою в умовах розбудови громадянського суспільства мають вчителі, фахова підготовка яких повинна відповідати сучасним особистісним потребам та суспільним запитам. Підготовка майбутнього педагога відбувається у відповідності до концепції, в якій розкривається сутність, природа і складники педагогічної майстерності [15]. Головною метою педагогічної освіти має бути підготовка вчителя, який володіє необхідними творчими й професійними якостями, що дають йому змогу творити педагогічну дію для найбільш продуктивного розвитку різновидів досвіду особистості, передусім теоретичного (інтелектуального), почуттєвого (естетичного), практичного для гармонійного особистісного розвитку. При цьому майбутній педагог уже в процесі навчання зобов'язаний усвідомлювати, що формування особистості кожної людини можна здійснювати лише гуманістичними засобами [13] свого предмета й власної особистості [19].

У процесі взаємодії з особистістю учитель має досконало володіти оновленим змістом загальної середньої освіти, що сприятиме вирішенню суперечностей між вимогами громадянського суспільства та потребами особистості в отриманні якісної освіти. В межах навчально-виховного процесу вчитель забезпечує взаємодію особистості з освітнім середовищем, спрямовану на формування високого рівня життєдіяльності та розвиток якостей і цінностей необхідних для співпраці із соціально-трудовим простором в умовах високотехнологічного середовища. У зв'язку з цим, підготовка та самопідготовка майбутніх педагогів має здійснюватись відповідно до потреб та вимог суспільства. Вона повинна бути структурованою та мати цілеспрямований характер, а її результатом мають бути сформовані професійні якості.

Свідомість, єднання та патріотизм. На організацію процесу підготовки особистості до життя і праці та забезпечення їх згармонізованості й продуктивності впливатиме конкуренція у всіх сферах життєдіяльності людини. В умовах конкуренції важливо системно розвивати в свідомості молодого покоління почуття патріотизму, а також формувати вміння вибудовувати взаємовідносини на сформованій культурологічній базі,

стимулюючи процес національного єднання. У молоді маємо сформувати цінності необхідні для консолідації суспільства, вміння виокремлювати та відстоювати національні інтереси у всіх сферах життєдіяльності людини та суспільства. Події, які розгортаються в Україні стимулюють такий підхід, оскільки він забезпечує на першому етапі шлях до виживання суспільства і держави в екстремальних умовах, а на наступних є підґрунтям для динамічного розвитку.

Продуктування національних інтересів у процесі тісної міжнародної співпраці та їх захист на етапі загострення конкуренції з країнами світового співтовариства мають стати предметом особливої уваги фахівців, які проектують умови розвитку особистості та суспільства, забезпечуючи поступ держави.

Психологічний досвід. Забезпечити гармонізований поступ суспільства та динаміку розвитку держави можуть фахівці з багатограним психологічним досвідом, який відповідає галузевим запитам на основі розроблених критеріїв. В інтеграційному [16] ж процесі різновекторність життєвого простору людини формує її рівень психологічного досвіду, який у побудові особистісної траєкторії має аналізуватися та структурується за якісними і ціннісними ознаками. Безперервність цього процесу забезпечує динаміку розвитку психологічної сфери особистості на всіх етапах вікового розвитку (онтогенезу). У зв'язку з цим, особливого значення в процесі становлення особистості набуває забезпечення єдності соціального і природного, загального й індивідуального, прав і обов'язків, регламентації і творчості, знань і практики. Забезпечення успішності цього процесу відбувається через розробку та впровадження в практику безперервної освіти навчально-виховних систем, які у процесі життя людини разом із формуванням якостей успішного засвоєння здобутих знань, створюватимуть умови для системного їх використання в практичній діяльності на побутовому, професійному та соціальному рівнях, що стимулює вмотивованість особистості до розвитку протягом життя.

Розвиток, зростання, дозрівання. Поступ особистості знаходиться в прямій залежності від учителя який створює передумови неперервного розвитку, зростання, дозрівання. Учителі мають усвідомлювати та забезпечувати: практичну реалізацію завдань довгострокової стратегії поступу особистості,

територіальної громади і суспільства; впровадження в життя ментальної навчально-виховної моделі неперервного розвитку особистості, обґрунтованої на культурологічній основі; формування розроблених основних універсальних компетентностей для українського суспільства, які узгоджені з цінностями та напрямками розвитку; процес формування компетентностей, структурованих за категоріями узагальненості й конкретності, індивідуальності і колективності, базовості, важливості, пересічності тощо; пріоритетність особистісно орієнтованого навчання та виховання [3] перед предметно-орієнтованим.

Компетентності. Компетентності є набутою в результаті діяльності характеристикою особистості, що сприяє успішному входженню особистості в суспільне життя. Вони розглядаються як інтегрований результат, що передбачає зміщення акцентів і накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок до формування і розвитку здатності практично діяти, застосовуючи досвід успішної діяльності в певній сфері. На даному етапі потребують розроблення технології оцінювання компетентностей і їх рівнів, результати яких слугуватимуть передусім для моніторингу якості освітніх послуг і рівня навчальних досягнень, їх відповідності державним стандартам; використання результатів оцінювання роботодавцями з метою кваліфікованого відбору робочої сили; порівняння національних систем освіти. Компетентності розробляються на різних рівнях засвоєння змісту освіти з дотриманням критеріїв вікової періодизації. Ієрархія компетентностей: ключові надпредметні або базові, що спираються на пізнавальні процеси і виявляються в різних контекстах; загальнопредметні – незалежні від певної сукупності предметів або освітніх галузей; предметні – набуваються у процесі вивчення певних предметів. Вони мають змінний характер та рухливу структуру, залежать від пріоритетів суспільства, цілей освіти, особливостей і можливостей самовизначення і діяльності особистості в соціумі. Їх можна прогнозувати і проектувати у когнітивній, діяльнісній, мотиваційній, соціальній та інших сферах життєдіяльності особистості.

Соціально-професійний розвиток особистості. Одним із засобів, який допоможе вирішити частку окреслених завдань є соціально-професійний розвиток особистості на етапах вікового

становлення. Він має на меті сформувати високий рівень готовності до реалізації особистісних і громадянських значущих цілей в умовах глобалізованого простору за рахунок підвищення рівня конкурентоспроможності людини. Від досягнення цієї мети залежить успішна взаємодія зі світом як на рівні матеріального виробництва, так і на рівні особистісного і суспільного взаєморозуміння, взаємоповаги, взаємодопомоги.

Розбудовується соціально-професійний простір шляхом проектування на власному культурологічному підґрунті. Національний проект має враховувати ризики пов'язані із зовнішнім впливом учасників міжсуспільної взаємодії, які мають власну культуру, суспільні цінності та визначені пріоритети розвитку. Відповідно громадянські суспільства та державні інституції, які представлені за певною структурою соціальних прошарків, повинні забезпечити підготовку гармонізованої особистості у напрямі формування компетентностей із спеціалізацією у відповідній галузі обраній для соціально-професійної діяльності та взаємодії.

Соціально-професійний розвиток особистості (С.-п.р.о.) – процес спрямований на духовне, інтелектуальне, фізичне, соціальне і професійне формування особистості через поетапний індивідуальний вияв у системі її мотивів фундаментальної потреби пізнання в обраній для діяльності виробничій чи невиробничій сфері на ринку праці та застосуванні отриманих знань для становлення операційно-технологічної (діяльнісної) складової психологічної сфери з метою професійної взаємодії у процесі вироблення суспільно значущого продукту праці. С.-п.р.о. є комплексною науково обґрунтованою системою форм, методів, засобів і технологій залучення до реалізації особистісних та громадянських значущих цілей, формування цінностей та розбудови відносин, яка цілеспрямовано використовується для досягнення мети: вироблення в свідомості людини внутрішньої потреби самовираження та самоствердження шляхом створення соціально значущих матеріальних і духовних цінностей необхідних для задоволення потреб; засвоєння визначеного змісту освіти й застосування певної системи базових і спеціальних знань та норм, які дають змогу повною мірою функціонувати в суспільстві та професійному середовищі; реалізації творчого потенціалу, здібностей, задатків; формування рівнів компетентностей на етапах вікового розвитку;

здобування психологічного та соціально-професійного досвіду; гармонізованого розвитку; капіталізації людських ресурсів в умовах реальної та прогнозованої трудової діяльності і взаємодії на ринку праці.

Механізми формування та функціонування С. -п.р.о. зумовлюються системою координат життєвого простору людини та суспільства. Складності проектування С. -п.р.о. пов'язані, насамперед, з: вибором напряму професійної діяльності в швидкозмінних умовах життя і праці; системним підходом до організації психологічної діяльності в різних її формах та видах; об'єктивністю оцінки за працю, яка необхідна для забезпечення життєдіяльності суспільства та розвитку держави; заниженням рівня очікуваної винагороди за суспільно значущу виконану роботу; хронічним дефіцитом проектів і ресурсів для розвитку протягом життя тощо.

С. -п.р.о. має філософський, психологічний, педагогічний, соціальний та економічний освітні компоненти. Їх гармонізація створює передумови активізації психологічної діяльності особистості стосовно усвідомлених потреб і умов їх задоволення та поетапне розв'язання суперечностей у процесі життєдіяльності на синергетичних засадах. Застосування синергетичного підходу спрямовується на: розв'язання особистісних і соціальних лінійних і нелінійних завдань; утворення рівнів компетентностей на різних етапах розвитку з урахуванням вікових особливостей, що дають можливість існувати в умовах мінливого глобалізованого простору в особистісному й суспільному аспектах відповідно до соціальної зрілості та статусу, пов'язаного з соціально-професійною належністю.

Для досягнення мети С. -п.р.о. застосовують інтегративні види технологій у сукупності методів, прийомів та впливів, спрямованих на саморозвиток особистості, активізацію її зусиль та упорядкування сукупності процедур й операцій за допомогою яких реалізується певний соціально-професійний проект або конкретна ідея реорганізації, модернізації чи вдосконалення взаємодії з ринком праці. Технології С. -п.р.о. відображають прикладний аспект, особливостями якого є: гнучкість, що виявляється в періодичній зміні змісту та форм на рівні суб'єктно-об'єктної, об'єктно-суб'єктної та суб'єктно-суб'єктної взаємодії; неперервність, яка

визначається потребою постійної взаємодії з особистістю; циклічність повторення етапів, стадій, процесу взаємодії з вихованцем; дискретність технологічного процесу, що відображається в нерівномірності впливу на різних етапах взаємодії; непрогнозованість очікуваних результатів унаслідок стихійних, спонтанних процесів у соціумі. Ефективність процесу технологізації С. -п.р.о. полягає в: неперервності й наданні цільової спрямованості; оптимізації соціально-професійної діяльності; гарантуванні сталості соціально-професійної спрямованості; формуванні механізмів саморегуляції; забезпеченні сприятливих умов для реалізації визначеної мети тощо.

У процесі С. -п.р.о. визначається сукупність умов, що цілеспрямовано впливають на життєдіяльність особистості, її свідомість і поведінку з метою формування певних якостей, переконань, ціннісних орієнтацій та потреб. Вона сприяє соціалізації людини, усвідомленню себе особистістю, котрій близькі та зрозумілі інтереси інших. Доцільність створення системи С. -п.р.о. для успішної адаптації, індивідуалізації та інтеграції особистості пов'язана з: трансформацією зусиль суб'єктів діяльності шляхом закріплення взаємозв'язку компонентів навчально-виховного процесу (цільового, змістового, організаційного, діяльнісного, продуктивного); розширенням діапазону можливостей впливу на особистість завдяки залученню до процесу освоєння природного й соціально-професійного середовищ; проектуванням умов саморозвитку, самореалізації та самоствердження особистості, що сприяє її самовираженню, вияву неповторної індивідуальності, гуманізації ділових і міжособистісних стосунків тощо.

С. -п.р.о. здійснюється як стихійно, наприклад, через соціум і народну педагогіку, так і цілеспрямовано, шляхом спеціально організованого впливу і взаємодії навчальних закладів, соціальних інституцій, сім'ї. Зміст освіти й державні вимоги до рівня С. -п.р.о. та формування в умовах освітнього простору якостей, цінностей і компетентностей особистості регулюються Державними стандартами.

С. -п.р.о. учнів в умовах профільного освітнього середовища [24; 26] властиві: громадянська спрямованість, орієнтація на розвиток соціально значущих цінностей майбутніх фахівців – професійного обов'язку, готовності до колективної роботи, уміння

приймати рішення та нести за них відповідальність, професійного самовдосконалення протягом життя тощо.

З огляду на закономірні зв'язки між метою, засобами та результатами соціально-професійно спрямованого навчання й умовами їх застосування увага приділяється таким основним складовим змісту освіти й вимогам до підготовки учнів в основній та старшій школі:

1. Трудова діяльність та її інфраструктура: закони управління трудовою діяльністю [14]; мета, завдання, види, класифікація й об'єкти, на які спрямована діяльність; регіональні та державні об'єкти докладання трудової діяльності; шляхи й форми забезпечення трудовими ресурсами (продуктивними силами); соціальна значущість та економічні результати трудової діяльності; природо збереження.

2. Праця людини: предмети та знаряддя праці; професії та трудовий процес у найпоширеніших сферах діяльності; вплив наявних умов на результати праці; морально-етичні норми поведінки у процесі праці.

3. Професійна культура: організація трудового процесу; розвиток професійної творчості; дотримання трудової етики; здоров'язбереження.

4. Професійна орієнтація: оптимізація процесу свідомого професійного самовизначення з урахуванням індивідуально-психологічних властивостей, характеристик і показників професійної придатності на основі структури ринку праці; формування компетентностей для визначення, реалізації та коригування професійної траєкторії, зважаючи на показники і критерії професійної придатності та відповідності потребам ринку праці в кадрах.

5. Господарювання у побуті: використання наявних засобів у процесі ведення домашнього господарства; аналіз стану сімейної економіки та методи і технології її зростання.

6. Підприємницька діяльність: організація праці; структура; умови реалізації; критерії оцінювання.

7. Соціально-професійна взаємодія на ринку праці: планування процесу з визначенням кінцевої мети та методів і технологій його протікання; організація процесу; зворотній зв'язок і проміжний контроль у протіканні процесу; оперативне регулювання і корегування;

особистісне саморегулювання та суспільний вплив; аналіз отриманих результатів.

Вища школа та підвищення кваліфікації. Структура, зміст й обсяг інформації соціально-професійно розвивального характеру для вищої школи, системи підвищення кваліфікації та освіти протягом усього життя розробляються відповідно до цілей освіти, мети навчання, засобів навчально-виховної діяльності згідно з усвідомленими потребами людини, її світоглядних і громадянських якостей [22; 23], а також перспектив розвитку суспільства, науки, техніки, технологій, культури, мистецтва. Головною метою С. - п.р.о. на етапах вікового розвитку є приведення у відповідність фахового та посадово-функціонального рівня компетентностей із потребами й вимогами суспільства на конкретно-історичному етапі культурного і соціально-економічного розвитку. У процесі підвищення кваліфікації С. -п.р.о. збільшує міру усвідомлення фахових завдань, способів і технологій їх найпродуктивнішого розв'язання у предметній діяльності, а отже, завдяки усвідомленню, пізнанню, освоєнню на вищому рівні відбувається процес висхідного руху ступеня фахової підготовленості.

Варто підкреслити, що у процесі підготовки особистості до життя і праці соціально-професійний розвиток особистості вирішує проблеми налагодження «закономірних зв'язків між ціллю і наявними засобами навчально-виховної діяльності, а також між педагогічними засобами і результатами їх застосування» [12]. Дослідження суперечностей цих взаємозв'язків та вирішення основних завдань відбувається шляхом проектування, реалізації та оцінки його продуктивності через: умови перебігу педагогічних процесів; структурні елементи видів педагогічної діяльності; критерії; вимоги; межі; функції.

Обговорення.

Отримані результати дослідження дозволяють стверджувати, що на основі визначених перспектив розвитку зміст і організація підготовки людини до життя і праці з урахуванням особистісної і суспільної значущості має базуватися на: формуванні вихідних знань і результатів їх застосування; зосередженні педагога на здібностях і психофізіологічних можливостях особистості; диференційованому підході у процесі розподілу навчального

навантаження; прогнозуванні гнучкості, ґрунтованій на різних типах і рівнях територіально-місцевої автономії у рамках загальноприйнятих принципів та стандартів якості; відкритості і доступності для суспільства; стимулюванні розвитку здібностей вищого порядку, набуття соціальних, психоемоційних, технологічних, практичних, моторних, художніх та інших умінь; зосередженні педагога на прогресивно-виховному оцінюванні; домінуванні підходів, орієнтованих на активну участь вихованця, його співпрацю і взаємодію з педагогом; перевазі комплексних підходів, які сприяють встановленню зв'язків між теорією та практикою, а також допомозі педагога у застосовуванні знань і вирішенні при цьому певних практико орієнтованих завдань; організації особистісно орієнтованого навчально-виховного процесу; проектуванні наступності у системі безперервної освіти.

Висновки. Проектування та реалізація системи підготовки особистості до життя і праці знаходиться в прямій залежності від процесів природного та суспільного характеру, які відбуваються на території життєдіяльності певного громадянського суспільства;

1. Теоретично обґрунтована система підготовки людини до життя і праці в умовах розбудови громадянського суспільства стимулює процеси формування як когнітивної складової психологічної сфери, так і операційно-технологічної, мотиваційної, етичної, соціальної, поведінкової. Такий підхід забезпечує підґрунтя для гармонізованого розвитку особистості, високий рівень її самоорганізації і самоуправління в процесі життя і праці, а також формує уявлення про розподіл праці в умовах інтеграційних процесів на шляху розбудови громадянського суспільства;

2. Джерелом забезпечення креативності особистості є мотиви самоактуалізації в обраних сферах діяльності. Одним із механізмів виникнення таких мотивів є система соціально-трудова ціннісна орієнтація особистості, педагогів та наставників. В системі домінуючу роль відіграє гуманістична спрямованість кваліфікованої діяльності фахівця і його соціальна відповідальність за прийняті рішення та їх наслідки;

3. В сучасних умовах соціально-економічного господарювання необхідно стимулювати системні процеси на ринку праці, що спрямовані на обслуговування загальнолюдських цінностей та інноваційних технологій матеріального і

нематеріального виробництва. З цією метою науковці та практики мають об'єднати зусилля навколо розробки та впровадження диференційованої освітньої моделі, яка забезпечить формування компетентної особистості у відповідно до запитів ринку праці за галузевим принципом;

4. Правильно створені умови праці позитивно впливають на особистість вихованця, розкривають її позитивні риси і властивості, формують якості і цінності, сприяють вихованню дисциплінованості та відповідальності. Сучасні умови життя вимагають принципових дій та міркувань по суті від фахівців, які знають галузеві проблеми дещо глибше, бачать істотні шляхи їх вирішення, а значить усвідомлюючи необхідні закони, закономірності, принципи, зв'язки і відношення забезпечують поступ;

5. Сучасний етап розвитку характеризується одержанням нових знань про соціально-професійний простір на стикові різних наук, зокрема, філософії, логіки, загальної та соціальної психології, педагогіки, соціології, економіки, нейронауки, теорії свідомості, психолінгвістики тощо. У зв'язку з цим, розроблення перспективних проєктів, з метою їх ефективного використання особистістю і громадянським суспільством, можливе в умовах гармонізації освітніх компонентів диференційованих за галузевим принципом у відповідності до цілей, педагогічних засобів і результатів їх застосування;

6. Викладена інтерпретація підготовки людини до життя і праці в контексті інтеграції освіти і науки України в європейський простір громадянських суспільств дозволяє зрозуміти її особистісну й суспільну значущість, що стимулює розробку та реалізацію стратегії підготовки до соціально-трудової взаємодії в умовах як територіальної громади, так і України в цілому.

Література

1. Armstrong, P. I., Rounds, J., & Hubert, L. (2008). Re-conceptualizing the past: Historical data in vocational interest research. *Journal of Vocational Behavior*, 72, 284-297.
2. Blustein, D. L. (2006). *The psychology of working: A new perspective for career development, counseling, and public policy*. Mahwah, NJ: Erl-baum.
3. Бех, І. Д. (2015). *Вибрані наукові праці. Виховання особистості*.

Т. 1, 2. Чернівці: Букрек.

4. В. І. Вернадський і Полтавщина: факти, документи, бібліографія. (2008). Полтава: Полтав. літератор.

5. Вернадский В. И. (2013). Собрание сочинений : в 24 т. Т. 10. Научная мысль как планетное явление. М. : Наука.

6. Вернадский В. И. (2013). Собрание сочинений : в 24 т. Т. 8. Живое вещество и биосфера. М. : Наука.

7. Вернадский В. И. (2013). Собрание сочинений : в 24 т. Т. 9. Химическое строение биосферы Земли и ее окружения. Биосфера и ноосфера. М. : Наука.

8. Вибрані наукові праці академіка В. І. Вернадського. Т. 8 : Праці з історії, філософії та організації науки. (2012). К. : Фенікс.

9. Вибрані наукові праці академіка В. І. Вернадського. Т. 1 : Володимир Іванович Вернадський і Україна. Кн. 1 : Науково-організаційна діяльність (1918–1921). (2011). К. : [б. в.].

10. Вибрані наукові праці академіка В. І. Вернадського. Т. 3 : Хімічна будова біосфери Землі та її оточення. (2012). К. : [б. в.].

11. Вибрані наукові праці академіка В. І. Вернадського. Т. 9 : Володимир Іванович Вернадський. Щоденники (1917–1921). (2011). К. : [б. в.].

12. Власюк О. С. (2016). Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики : Вибр. наук. праці. К. : НІСД.

13. Гончаренко С. У. Мальований Ю. І. (1994). Гуманітаризація загальної середньої освіти : проєкт концепції. Київ: АПН України, Інститут педагогіки АПН України, Фонд-Центр «Evoluta». 36 с.

14. Гончаренко С. У. (2012). Педагогічні закони, закономірності, принципи. Сучасне тлумачення. Рівне : Волинські обереги.

15. Зязюн І. А. (2008). Філософія педагогічної дії: монографія. К. ; Черкаси: ЧНУ імені Богдана Хмельницького.

16. Моргун В. Ф. Інтедіфія освіти : Психолого-педагогічні основи інтеграції та диференціації (інтедіфії) навчання на прикладі шкільного циклу природничих дисциплін. Курс лекцій. (1996). Полтава: Наукова зміна.

17. Ноосфера Вернадського, сучасна освіта і наука: колективна монографія. Т. 1. (2021). Київ–Кременчук : ПП Щербатих О. В.

18. Ноосфера Вернадського, сучасна освіта і наука: колективна монографія. Т. 2. (2022). Київ–Кременчук : ПП Щербатих О. В.

19. Піддячий В. М. (2018). Аксиологічні основи розвитку громадянської компетентності майбутнього педагога. Неперервна професійна освіта: теорія і практика, 1-2, 15-21.

20. Піддячий М. І. (2014). Навчально-виховний процес профільної

школи: соціально-професійне спрямування. Педагогічна освіта: теорія і практика, 17, 98-105.

21. Піддячий М. І. (2017). Освіта і наука України : соціально-трудоий розвиток молоді. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 13, 75-80.

22. Піддячий М. І. (2022). Академік В. І. Вернадський : минуле у сучасному і майбутньому. Ноосфера Вернадського, сучасна освіта і наука: колективна монографія. Т. 2. Київ–Кременчук : ПП Щербатих О. В. С. 25-49. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/732323>

23. Піддячий М. І. (2021). Розвиток ідей академіка В. І. Вернадського : людина, суспільство і природа. Ноосфера Вернадського, сучасна освіта і наука: колективна монографія. Київ–Кременчук : ПП Щербатих О. В., Т. 1. С. 94-119. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/726625>

24. Піддячий М. І., Доротюк В. І., Левченко Н. Г., Туташинський В. І., Чудакова В. П., Кохан О. В., Асанов М. О., Рогоза В. В., Коляновська М. С. (2013). Формування освітнього середовища профільної школи: [колективна монографія]. К. : Педагогічна думка.

25. Рибалка В. В., Самодрин А. П., Моргун В. Ф. (2020). В. І. Вернадський : ноосферний вимір освіти, життя особистості, суспільства і цивілізації. До 175-річчя від дня народження і 75-річчя від дня смерті академіка В. І. Вернадського. Кременчук : ПП Щербатих О. В.

26. Самодрин А. П. (2019). Архітектоніка профільної освіти : навчально-методичний посібник. Кременчук : ПП Щербатих О. В.

27. Сковорода Г. (1994). Твори: У 2 т. Т. 1. Київ :АТ «Обереги».

SECURITY OF THE INDIVIDUAL AND SOCIETY: LIFE AND WORK, EDUCATION AND SCIENCE

Mykola Pidliachyi

Abstract

The preparation of a person for life and work is considered at the security level. It is an urgent fundamental and applied scientific problem in connection with the consequences of Russia's unprovoked war against Ukraine and the prospects for the development of socio-economic relations at a new stage of development of the individual, society and state. Today, there is a demand for a socialized, professional and harmonized person who is able to solve complex production problems at the regional, national and global levels, ensuring social progress under martial law.

The current situation with regard to solving the problems of material and non-material production is characterized by the existence of existing

achievements as a basis for further research and creation of a system of preparation for life and work, taking into account personal and social significance. This requires adjustments to the past achievements related to the harmonization of the psychological sphere of the individual through educational and social influence.

In recent years, preparation for life and work has been focused on cognitive (knowledge) training, ignoring the operational and technological (activity) component of the psychological sphere, which has led to a cult of knowledge acquisition without skillful application in practice. As a result of this organization of preparation for life and work, the production of a socially significant labor product decreases.

The proposed development is aimed at asserting the priority of factors aimed at harmonizing the psychological sphere of the individual in the process of its formation at different age stages, and defining the essence of preparation for life and work in the personal and social dimensions. At the same time, we recommend relying on an understanding of the essence of the components of a multi-level system of preparation for life and work presented in the form of: human nature and essence; human security; personality; labor; labor market; civil society; educational models and systems; productive forces; teacher; consciousness, unity and patriotism; psychological experience; development, growth, maturation; competence; socio-professional development of the individual.

Consideration of the stated problem is based on the following methods: analysis of philosophical, psychological and pedagogical theoretical sources; study and generalization of the experience of preparation for life and work; theoretical discourse, construction of a content scheme (regarding the process of preparing a person for life and work) and a theoretical model with recommendation prescriptions. As a result: 1) it is envisaged to replace the existing knowledge-based educational paradigm with a socio-professional one with maximum activity of the individual, which will ensure its development and the ability to solve the problem of preparation for life and work in a qualitative and effective manner in personal and social terms; 2) the content of the concept of "Socio-professional development of the individual" is developed.

Keywords: biosphere; life; noosphere; personality; labor; human nature and essence; productive forces; psychological experience; labor market; development; consciousness; socio-professional development.